

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Filip Košutić

SUVREMENI GOSPODARSKI RAZVOJ DALMATINSKE ZAGORE

Prvostupnički rad

Mentor: prof. dr. sc. Dražen Njegač

Ocjena: _____

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Prvostupnički rad

Prirodoslovno-matematički fakultet

Geografski odsjek

Suvremeni gospodarski razvoj Dalmatinske zagore

Filip Košutić, JMBAG: 0119024579

Preddiplomski sveučilišni studij Geografija; smjer: istraživački

Sažetak: Na gospodarske posebnosti Zagore u prošlosti i u suvremenom razdoblju velik utjecaj imaju njezina prirodno-geografska obilježja (tipična krška obilježja, mali udio obradivih površina, bezvodnost i sl.), kao i društveno-povijesni uvjeti. Iako su prirodne mogućnosti oskudne i potiču na iseljavanje, Zagora ima brojne neiskorištene potencijale koji su nedovoljno valorizirani ili tek trebaju biti. Naravno, većina preostalog radno sposobnog stanovništva zagorskih sela zaposlena je u tercijarnim djelatnostima primorskog pojasa kako bi uzdržavali sebe i članove svoje obitelji. Stoga je potrebno pronaći održiva rješenja i modele gospodarskog razvoja koji bi zadržali stanovništvo i omogućili im stalne prihode. Pritom se posebno ističe turizam (ruralni, agroturizam, lovni, kulturni, avanturistički) koji se može razvijati cijele godine i svojom zanimljivom i raznolikom ponudom privlačiti turiste svih dobnih skupina i interesa. No, kako bi se to ostvarilo, potrebno je povećati broj smještajnih kapaciteta kojih u Zagori ima premalo. Općina Cista Provo svoju prepoznatljivost i jedinstvenost temelji na autohtonim poljoprivrednim proizvodima te atraktivnosti ruralnog turizma temeljenog na očuvanoj tradiciji, običajima i kulturi.

Ključne riječi: Dalmatinska zagora, gospodarstvo, ruralni turizam, održivi razvoj, autohtoni proizvodi.

Voditelj: prof. dr. sc. Dražen Njegač

Tema prihvaćena: 9.5.2017

Datum obrane: 22.9.2017

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb,
Hrvatska

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Bachelor Thesis

The modern economic development of Dalmatic zagora

Filip Košutić, JMBAG: 0119024579

Undergraduate University Study of *Geography: course: research*

Abstract: On the economic particularities of Zagora in the past and in the modern period the great influence have its natural-geographical characteristics (typical karst features, small areas of cultivable areas, anthrax etc.) as well as socio-historical conditions. Although, natural possibilities are scarce and encourage emigration, Zagora has many unused potentials that are insufficiently valorised or need to be. Of course, most of the remaining working-age population of the Zagorje villages are employed in the tertiary activities of the coastal belt to support themselves and members of their families. Therefore, it is necessary to find sustainable solutions and models of economic development that would keep the population and provide them with permanent income. In particular, tourism (rural, agro tourism, hunting, culture, adventure) can be developed all year round and with its interesting and varied offer attract tourists of all ages and interests. However, in order to achieve this, it is necessary to increase the number of accommodation capacities in Zagora which are too small. Municipality of Cista Provo its recognizability and uniqueness based on indigenous agricultural products and the attractiveness of rural tourism based on preserved tradition, customs and culture.

Keywords: Dalmatian Zagora, economy, rural tourism, sustainable development, indigenous products.

Supervisor: prof. dr. sc. Dražen Njegač

Thesis submitted: 9.5.2017

Thesis defense: 22.9.2017

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

**Pri izradi ovog prvostupničkog rada pomagao je dr.sc. Slaven Gašparović,
poslijedoktorand.**

Sadržaj:

1. Uvod.....	7
2. Prirodno-geografska obilježja.....	8-10
2.1. Geografska obilježja.....	8,9
2.2. Klima Dalmatinske zagore.....	9,10
2.3. Reljef.....	10
2.4. Pedološki sastav.....	10
3. Demografske karakteristike i kretanja.....	11
4. Gospodarske prilike Dalmatinske zagore.....	12-18
4.1. Stočarstvo – stoljećima dominantna gospodarska grana.....	12-15
4.1.1. Djelatnosti u funkciji gospodarske revitalizacije.....	13-15
4.2. Ratarstvo.....	15,16
4.3. Pčelarstvo.....	16
4.4. Slabije razvijene sekundarne i tercijarne djelatnosti.....	16,17
4.5. Mogućnosti razvoja gospodarstva.....	17,18
5. Turizam.....	19-22
5.1. Poticajni faktori razvoja turizma.....	19
5.1.1 Reljef kao turistička atrakcija.....	19,20
5.1.2. Kulturna baština kao privlačni čimbenik.....	20
5.2. Vrste turizma u Dalmatinskoj zagori.....	20-22
6. Strategija gospodarskog razvoja općine Cista Provo.....	22-32
6.1. Osnovne značajke.....	22,23
6.2. Indeks razvijenosti.....	23,24
6.3. Gospodarski razvoj.....	24,25
6.4. Ključne industrije – nositelji gospodarskog razvoja.....	25
6.5. Poduzetničke zone.....	26
6.6. Turizam u funkciji gospodarskog razvitka.....	27-29

6.6.1. Ruralni turizam u Imotskoj krajini.....	28,29
6.7. Poljoprivreda.....	29,30
6.8. SWOT analiza gospodarskog razvoja općine Cista Provo.....	30,31
6.9. Vizija razvoja općine.....	31
6.10. Strateški ciljevi, prioriteti i mjere razvoja.....	32
7. Zaključak.....	33
8.Literatura i izvori.....	33-35

1.UVOD

Za početak potrebno je razjasniti značenje pojma „Dalmatinska Zagora“. Zagora se najčešće definira kao prostor s onu stranu, iza gore, odnosno planine ili kao pojas zemlje koji ne graniči direktno s morem. Tako pišući o međama Mediterana na istočnim obalama Jadrana I. Rubić (1957.) ističe: „Zagorje je pojas zemlje koji ne graniči direktno s morem, ali ga klimatski elementi, zatim djelomično vegetacija i kultura tla te neposredna blizina morskih luka, kojima stanovništvo neprestano gravitira, povezuju s Primorjem.“ Stoga možemo ustanoviti da je Dalmatinska zagora prostor koji se proteže iza primorskih uzvisina (Biokovo, Kozjak, Mosor, Omiška Dinara, Rilić itd.). Međutim, i pored velike površine i značenja (posebno u ranijim povijesnim razdobljima) postoje vrlo velike razlike u razmišljanjima o obuhvatu i ograničenju tog prostora među geografima, ali i pripadnicima drugih struka. Iako, je značenje imena Dalmatinska zagora vrlo zastupljeno u svakodnevnom govoru te u stručnim i znanstvenim radovima Matas i Faričić ističu da je značenje imena više opće geografsko nego upravno-teritorijalno. Iako originalno starije, obično se smatra da se ime Dalmatinska zagora proširilo nakon Drugog svjetskog rata kao naziv za prostor koji je gospodarski stagnirao u odnosu na industrijalizirana obalna područja (Vukosav, 2011). Ime Dalmatinska zagora tako ima obilježja recentnog gospodarsko-razvojnog pojma (Šipić, 2011).

U prošlosti se život u Zagori ponajprije gradio na stočarstvu, maslinarstvu i vinogradarstvu. Dok, nakon Domovinskog rata Zagora traži nove putove razvoja, temeljene dobrim dijelom na turizmu kojemu otvara čitav svoj prostor iznimnih raznolikosti, što ga čini jedinstvenim kulturno-povijesnim i prirodnim područjem. Također, donedavno napušteno i zapušteno područje najvećeg dijela Zagore poprima veliku vrijednost u onim društveno-gospodarskim sustavima koji svoj razvoj temelje na održivosti, odnosno uvažavanju svih elemenata prirodne i kulturne baštine koja nije samo geografska kulisa, već dinamična sastavnica prostora. Dugopolje je jedan od rijetkih pozitivnih primjera koji svjedoči da se smislenim planiranjem prometne i ostale infrastrukture kao i inicijativom lokalne zajednice mogu iskoristiti temeljni razvojni resursi razvijajući različite oblike ekonomije, stvarajući nove gospodarske i društvene vrijednosti, a istodobno rasterećujući obližnji splitski prostor koji je i zahvaćen gospodarskom recesijom. (Faričić, 2011).

2. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

2.1. Geografska obilježja

Dalmatinska zagora je povijesno-zemljopisno područje, smješteno u današnjoj srednjoj i dijelom u sjevernoj Dalmaciji, na području Splitsko-dalmatinske i Šibensko-kninske županije. Sam naziv stvoren je za vrijeme bivše SFRJ, kao kontrast pojmu „Splitsko-trogirski industrijski bazen“, a u novije vrijeme počinje se upotrebljavati kao povijesni i etno kulturološki pojam za čitavo zaobalno područje Dalmacije. Konkretno, Dalmatinskom zagorom možemo smatrati oko 150 km dug pojas odvojen od primorja planinskim nizom Kozjaka, Mosora, Omiške Dinare, Biokova i Rilića (Šipić, 2011.). Takav geografski smještaj koji je izoliran od glavnih centara razvoja, uz povijesne okolnosti te nedovoljno izdašne mogućnosti prostora dovodio je do snažnih migracija stanovništva što se nepovoljno odražavalo na gospodarski razvoj.

Preciznu prostornu definiciju Zagore teško je postaviti. Zapadnom granicom Zagore smatra se rijeka Krka, dok istočna nije određena preciznom prirodnom granicom, ali se približava rijeci Cetini. Također, opće prihvaćena prostorna definicija pojma Zagore još uvijek ne postoji, budući da se tijekom vremena ovim toponimom nazivalo područja različitih prostornih dimenzija. (Matas, Faričić, 2011). Također, još uvijek nije ni precizno utvrđen odnos toponima Zagora prema Dalmatinskoj zagori. Vidljivo je da su česte promjene unutarnjega teritorijalnog ustroja, odnosno svrstavanje ili pripadnost različitim državnim zajednicama, gradovima, kotarima, općinama i mjesnim odborima više odgovarale ljudima ili interesnim skupinama iz susjednih i udaljenijih područja i centara moći. Lokalno stanovništvo u takvoj situaciji nije moglo računati na podršku lokalnih i regionalnih samouprava i dobivanje nužnih poticaja, koji bi barem dijelom ublažili negativne gospodarske trendove.

O Dalmatinskoj zagori i njezinim geografskim obilježjima često je pisao J. Roglić (1974.) te izdvaja primorski pojas, zagoru (uglavnom prostor do političkih međa Hrvatske prema BiH) i gornjački kraj (polja zapadne Bosne). Iz njegovih obrazloženja vidljivo je kako granice između Dalmatinske zagore i gornjačkoga kraja smatra više političkim nego geografskim (Matas, Faričić, 2011). Nadalje, ističe kako su gospodarske mogućnosti oba prostora skromne.

Uz navedene cjeline Dalmatinskoj zagori pripada i Zagora u užem smislu koja obuhvaća prostore u bližem zaleđu Splita, Trogira i Šibenika. Ona se ističe razmjerno velikim površinama i dugom tradicijom naziva Zagora.

Slika 1. Zagora u užem smislu i ostala područja (krajine) Dalmatinske zagore

Izvor: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, 2011.

2.2. Klima

Kako se prostor Dalmatinske zagore nalazi se između rijeke Krke na zapadu i Neretve na istoku te između Dinarskog gorja na sjeveru i priobalnih uzvisina (Rilić, Biokovo, Mosor, Kozjak, Opor i dr.) na jugu ima određene klimatske posebnosti na prijelazu između i kontinentalno-planinskog i mediteranskog atmosferskog strujanja (Hodžić i Šore, 2011.).

Iznimni utjecaj na klimu Zagore ima planinski masiv Dinarskog gorja, odnosno njegove glavne karakteristike: visina, smjer pružanja te općenito složenost reljefa. Prema Köppenovoj klasifikaciji to područje spada u Csa tip klime. Dakle, radi se o umjereno toploj kišnoj klima uz sušna i vruća ljetna razdoblja.

Temperaturne amplitude su osjetno veće nego na obalnom području. Dok je broj toplih dana identičan i u Zagori i u priobalju i za sva mjesta prelazi sto dana, a broj toplih noći mnogo je izraženiji u priobalju. Što se tiče oborina, one su izraženije u Zagori. Najviše kiše pada u Vrgorcu s godišnjim iznosom većim od 1600 mm. Oborine su najbolje raspoređene u Kninu u odnosu na vegetacijsko razdoblje, a zatim slijede Sinj i Šestanovac. Tuča je u Zagori razmjerno rijetka pojava i javlja se do dva dana u godini (Hodžić i Šore, 2011.). Analizirajući navedeno, možemo uvidjeti da Zagora ima relativno povoljnu klimu za razvoj različitih gospodarskih djelatnosti. Ugodna temperatura i velik broj toplih dana bitni su faktori za razvoj turizma, a većini broj kišnih dana u odnosu na priobalje pogoduje boljem razvoju ratarstva, maslinarstva, vinogradarstva i dr.

2.3. Reljef

Čitavo područje je krškog sastava i bez stalnih površinskih tokova, unatoč obilju kiše u hladnijem dijelu godine. Nepostojanje stalnih vodotoka predstavlja jedan izuzetan problem svakoj ozbiljnijoj gospodarskoj aktivnosti. Reljef i nedostatak vode su glavni čimbenici koji otežavaju uvjete za gospodarski razvoj mnogih djelatnosti (poljoprivreda) te je potrebno uložiti mnogo više truda, sredstava i vremena kako bi se ostvarili zadovoljavajući rezultati, a koji često i neće dovesti do značajnijeg napretka. Možemo zaključiti da je reljef ograničavajući čimbenik koji koči razvoj određenih gospodarskih djelatnosti, te umanjuje razvojne potencijale cijelom području, posebno ako ga uspoređujemo primjerice sa središnjom ili istočnom Hrvatskom.

2.4. Pedološki sastav

S obzirom na reljefna i geološka obilježja, u Zagori prevladavaju skeletna tla na vapnenačkoj podlozi ili ostaci nekad razvijenijih tala uništenih procesom devastacije i erozije. Manje površine u dolomitnim zonama pokrivene su litogenim i karbonatnim tlima. U dubljim dijelovima udolina zastupljena je i crvenica koja se ubraja u bolje vrste tla. Najkvalitetnije naplavno tlo zastupljeno je u proširenjima Mućkog i Postinjskog polja te polju u dolini Vrbe. Za navedena polja kao i određena druga u Splitsko – dalmatinskoj županiji izrađeni su planovi i strategije navodnjavanja kako bi se maksimalno iskoristile mogućnosti prostora. (Matas, 2015.)

3. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE I KRETANJA

Glavna gradska naselja su Knin, Sinj, Drniš, Imotski i Vrgorac. Na području Zagore nalazi se i 238 sela. Više od 50 % stanovništva živi u 5 većih gradova. Dok, na obali u svega 7 sela opada broj stanovnika, u Dalmatinskoj zagori u 193 sela, odnosno u 81% sela, opada broj stanovnika. (DZS, 2011.) Ovi podaci pokazuju učinke litoralizacije na uskom obalnom području regije, odnosno negativne učinke politike razvoja sela u Dalmatinskoj zagori.

U tablici 1. prikazano je kretanje broja stanovnika od 1981.-2011. godine, prema većim gradovima Dalmatinske zagore. Negativan trend vidljiv je u svim gradovima te mnogi bilježe drastičan pad broja stanovnika u odnosu na predratno razdoblje, a u nekim gradovima (Imotski), danas obitava oko 3,4 puta manje stanovnika nego što je zabilježeno u popisu iz 1981. Tome su nedvojbeno pridonijela ratna zbivanja devedesetih godina koja su uzrokovala masovne migracije stanovništva, dok su posljedično narušeno gospodarstvo, loši životni uvjeti i oskudne mogućnosti razvoja pridonijeli nastavljanju tog trenda sve do današnjih dana. Stoga, jedan od nužnih uvjeta za popravljjanje demografske slike Dalmatinske zagore je strateški razvoj ruralnih područja, koji bi za posljedicu imao snažnije gospodarstvo i veći broj radnih mjesta.

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika od 1981.-2011.

	1981.	1991.	2001.	2011.
Drniš	15 363	14 733	8 595	7 498
Imotski	41 496	39 052	10 213	10 764
Knin	10 933	12 331	15 190	15 407
Sinj	23 849	25 985	25 373	24 826
Trilj	13 394	13 894	10 799	9 109
Vrgorac	8 228	7 497	7 593	6 572
UKUPNO	113 263	113 492	77 763	74 176

Izvor: izradio autor prema podacima DZS, 2017.

4. GOSPODARSKE PRILIKE DALMATINSKE ZAGORE

4.1. Stočarstvo – stoljećima dominantna gospodarska grana

U gospodarstvu Zagore dugo je dominiralo ekstenzivno stočarstvo koje je predstavljalo najznačajniji izvor prihoda i pružalo mogućnosti za opstanak stanovnika na tom prostoru. (Matas, 2015.). Pašnjaci se kao preduvjet razvoja stočarstva u Zagori više ističu razmjerno velikim površinama nego izdašnošću te zauzimaju veliki udio u ukupnim površinama tog prostora.

Ovčarstvo je stoljećima bila vodeća stočarska grana u Zagori jer se ovce u tom prostoru najbolje snalaze koristeći i najsitniju travu između kamena i što su, s obzirom na submediteranska klimatska obilježja prostora, skoro cijelu godinu (osim u kraćim snježnim razdobljima) boravile i hranile se na pašnjacima bez dodatne prehrane.

Kozarstvo je po broju i značenju zauimalo drugo mjesto u stočarstvu Zagore. Također, u većini Zagore opstanak čovjeka gotovo nije bio moguć bez koze. Zakonskim zabranama koze nisu potpuno nestale u zagorskim selima, ali im je broj znatno smanjen (Matas, 2015.). Čini se međutim da time nije postignut glavni cilj, tj. zaustavljen proces devastacije, već naprotiv, smanjivanjem broja koza smanjeni su i novčani prihodi koje su seljaci dobivali njihovom prodajom.

U novije se vrijeme zbog učestalih šumskih požara, koji su najveća opasnost za šume i biljni pokrov, uviđa važnost uzgoja koza u krškim područjima Dalmacije, između ostalog i radi čišćenja terena, što smanjuje rizik od nastanka i širenja požara.

Sl. 2. Učestali šumski požari u Dalmatinskoj zagori

Izvor: <http://sibenskiportal.rtl.hr>, 2016.

Govedarstvo je uz uzgoj ovaca i koza također imalo veliko značenje za stanovnike Zagore. Ono je važno zbog prehrane stanovništva (mlijeko, sir i meso), kao i zbog korištenja stoke u težim poslovima. No, oskudni pašnjaci i nedovoljno prihranjivanje (uglavnom slama i kukuruzovina) utjecali su na manju produktivnost govedarstva u Zagori u odnosu na druga izdašnija područja (Matas, 2015.).

4.1.1. Djelatnosti u funkciji gospodarske revitalizacije

Danas kozarstvo (uz ovčarstvo) čini najvažniju granu stočarstva zbog slabijih mogućnosti za uzgoj krupnije stoke. U submediteranskom ekosustavu Dalmatinske zagore, dominira ekstenzivni sustav uzgoja domaćih životinja koji se temelji na različitim, dobro prilagođenim pasminama (genotipovima) koje uz manje troškove uzgoja daju ograničene količine proizvoda. Također, u takvim (pretežito ekstenzivnim) proizvodnim sustavima cilj nije postizanje maksimalne proizvodnje nego najbolje korištenje postojećih (prirodnih) pašnjaka.

Stoga se kozarstvo prije svega temelji na korištenju prirodnih pašnjaka na kojima koze borave tijekom vegetacijskog razdoblja koje je znatno dulje na području otoka, priobalja i

Dalmatinske zagore nego na kontinentalnom područjima. Također, i tehnologija uzgoja podređena je maksimalnom korištenju pašnjaka (Mioč i Pavić, 2002).

Proizvodi hrvatske šarene koze kao najbrojnije pasmine na području našeg krša imaju sve važne odlike autohtonog (tradicijskog) proizvoda, odnosno preduvjetu za registraciju oznakom izvornosti i/ili zemljopisnog podrijetla (npr. dalmatinska (bukovačka) jaretina), pa tu leži gospodarski potencijal kojeg bi se moglo puno bolje iskoristiti i promovirati na tržištu.

Naime, uz činjenicu da je hrvatska šarena koza izvorna hrvatska pasmina, uzgoj pasmine te proizvodnja, prerada i priprema proizvoda organiziraju se i provode u definiranom zemljopisnom području (Dalmatinska zagora). U prilog tome ide i činjenica da sve veći broj potrošača (domaćih i stranih) odbija masovno (industrijski) proizvedenu hranu i traži proizvode dobivene u malim serijama, primjenom „starih“ tehnologija, a koji su visoke i prepoznatljive kakvoće i regionalnih posebnosti.

Razvoj ruralnog turizma, ali i blizina tržišta za kozje proizvode (jadranska obala) nudi značajne prihodovne mogućnosti uzgajivačima koza. Tome u prilog ide i sezonalnost kozarske proizvodnje (proizvodnja jaretine i kozjeg mlijeka), osobito izražena na području Zagore, pri čemu navedeni proizvodi na tržište dolaze uglavnom tijekom ljeta (i rane jeseni) što se vremenski poklapa s glavnom turističkom sezonom u Dalmaciji. No, potrebno je povećati broj koza što bi pozitivno utjecalo i na zapošljavanje domaćeg stanovništva čime bi se smanjila depopulacija Zagore.

Također, zajedničkom agrarnom politikom Europske unije sve izdašnije se potiče i štiti uzgoj izvornih pasmina domaćih životinja, čime se, između ostalog, povećava isplativost uzgoja hrvatske šarene koze koja je dominantna u kozarstvu Dalmatinske zagore. (Prpić i Mioč, 2015.).

Tradicijski sirevi kao dio naše kulturne baštine mogu u značajnoj mjeri poboljšati raznolikost gastronomske ponude u turističkoj djelatnosti kao važan dio kulturnog identiteta. Budući da se navedena proizvodnja temelji na uporabi sirovog ovčjeg mlijeka, proizvodnja kvalitetnih tradicijskih sireva zahtjeva određenu razinu znanja i vještina, ali i daljnjih znanstvenih istraživanja. Znanstvenim istraživanjima stvorila bi se ne samo osnovica za utvrđivanje prepoznatljivosti i posebnosti tradicijskih u odnosu na industrijski proizvedene sireve već bi se usporedno s navedenim istraživanjima mogao unaprijediti tehnološki proces njihove proizvodnje. (Rako, 2015).

Proizvodnja pršuta u Dalmatinskoj zagori danas predstavlja sve značajniji vid gospodarske djelatnosti, s velikim potencijalom za daljnji rast u narednim godinama. Stoga, pruža izvrsnu mogućnost za daljnji gospodarski razvitak Dalmatinske zagore, kao regije pršuta, posebice jer se radi o ekološki prihvatljivoj proizvodnji koja nije u koliziji sa širom turističkom orijentacijom i održivim razvojem ovog dijela Hrvatske. Uz nekoliko većih i brzo rastućih industrijskih i obrtničkih pogona za preradu, kao glavnih pokretača gospodarske revitalizacije i zapošljavanja, namijenjena je i zadrugama i OPG-ma koji kroz proizvodnju i prodaju vlastitih proizvoda dodane vrijednosti žele povećati dohodak i konkurentnost, te ostvariti dodatno zapošljavanje članova na gospodarstvu. Stoga se ističe kao izvrstan model za konsolidaciju lokalnih zajednica i razvoj ruralnih područja koja bi, u suprotnom, bila depopulirana (Karloyi, 2011.).

4.2. Ratarstvo

Ratarske djelatnosti su na prostoru Zagore zbog specifičnih povijesnih razloga dugo bile u sjeni dominantnog stočarstva s obzirom na reljefna i geološka obilježja te klimatske prilike.

Uz pedološke prilike na kvalitetu i izdašnost ratarske proizvodnje u Zagori velik su utjecaj imala i submediteranska klimatska obilježja tog prostora s dugim i vrućim ljetima i kraćim zimama. Količina padalina najveća je u jesenskom i zimskom razdoblju (maksimumi u studenom ili prosincu), dok su u proljeće i ljeti kad je biljkama za normalan rast i dozrijevanje voda najpotrebnija, količine padalina najmanje. Pored malih količina padalina u vegetacijskom razdoblju, važno je istaknuti da je glavnina obradivih tala na krško-vapnenačkoj podlozi u kojoj se gube velike količine vode. Velike razlike u godišnjim i mjesečnim prosjecima padalina i visoke ljetne temperature uzrokuju česte ljetne suše. One su za Zagoru najveći gospodarski problem (Matas, 2015.).

Pšenica je oduvijek bila glavna krušarica te je imala prednost pred kukuruzom jer je u njenom urodu bilo manje variranja i smatrana je sigurnijom žitaricom. Ona je kao ozima kultura sijana u jesenskom razdoblju kako bi u razvoju mogla koristiti zimsku vlagu i izbjeći ljetne suše. Posebno je tražena i kvalitetna bila pšenica iz mućke doline (Peričić, 1991).

Kukuruz je po važnosti bio druga žitarica u Zagori, no za razliku od pšenice on je kao jara kultura sijan u proljeće, posebice na poljima koja su u zimskom kišovitiem razdoblju bila plavljena što je bio razlog da se na njima umjesto ozimih siju jare kulture među kojima je kukuruz imao znatnu prednost. Kukuruz je davao veće prinose od pšenice, ali se često

događalo, posebno u sušnim godinama, da donese vrlo slab urod, a bilo je godina da uroda uopće nije bilo, posebno na lošijim brdskim zemljištima.

Ječam je uz pšenicu i kukuruz bio treća žitarica po zastupljenosti u Zagori. Uz navedene žitarice u Zagori se uzgajalo i proso, zob, napolica i druge.

4.3. Pčelarstvo

Za pčelarstvo u Zagori postoje razmjerno povoljni uvjeti jer taj prostor obiluje kvalitetnim medonosnim biljem (kadulja, vrisak, livadsko cvijeće i sl.). Nove tehnologije (pokretno saće i sl. metode pčelarenja) u Zagori počinju se primjenjivati tek u drugoj polovici 20. stoljeća, a tek u novije vrijeme pojavljuje se veći broj pčelara koji med i druge pčelinje proizvode prodaju na tržištu, što nije iznenađujuće s obzirom na cijenu i potražnju kvalitetnog meda na tržištu te očuvani okoliš i vegetacijsko-ekološke značajke tog prostora.

Uz med, kao glavni proizvod ciljanog područja, proizvodnja peludi i propolisa također pruža zanimljive mogućnosti. Upravo zbog ograničene raširenosti određenih biljnih vrsta koje se nalaze na ovome prostoru ističe se prirodni potencijal kojeg bi svakako trebalo iskoristiti.

4.4. Slabije razvijene sekundarne i tercijarne djelatnosti

Agrostočarske djelatnosti koje su stoljećima dominirale na prostoru Zagore u velikoj su mjeri utjecale i na razvoj uslužnih djelatnosti, koje su im uglavnom bile prilagođene.

U drugoj polovici 20. stoljeća nekadašnje su vodenice prestajale s radom jer su ih potisnuli novosagrađeni motorni mlinovi u Kladnjicama, Lećevici, Muću i Unešiću, dok je masovna industrijska proizvodnja poljoprivrednog oruđa, obuće i odjeće utjecala na prestanak rada nekadašnjih seoskih uslužnih radionica (Matas, 2015.).

U to je vrijeme u Zagori otvoreno i nekoliko manjih industrijskih pogona kao na primjer, pogon za preradu plastičnih masa u Muću, mljekara u Lećevici, Spiritosa – prerada gume i tekstila u Dugobabama, manji pogoni u Unešiću i sl. Tijekom Domovinskog rata ili neposredno nakon njega oni su nažalost uglavnom prestali s radom ili rade sa smanjenim kapacitetom. U novije vrijeme posebno se ističe radna zona Prisika I. i Prisika II. u Gizdavcu, odnosno na II. rubu općine Muć (Matas, 2015.).

Na zaostajanje Zagore u razvoju prerađivačkih i uslužnih djelatnosti osim tradicionalne usmjerenosti na stočarstvo i ratarstvo velik su utjecaj imali i planski dokumenti, odnosno

modeli prostornog razvoja srednje Dalmacije u drugoj polovici 20. stoljeća prema kojima je težište razvoja bilo usmjereno prema primorskom pojasu (Matas, 2015.). Takva politika prostornog i gospodarskog razvoja pokazala se štetnom podjednako za primorski i zagorski pojas. U takvom razvojnem konceptu zagorski je prostor ostao u sjeni. Također, osnivanje Fonda za razvoj Zagore (1973.) nije urodilo bitnijim rezultatima jer su sredstva kojima je fond raspolagao uglavnom usmjeravana u gradnju prometne i druge infrastrukture, a vrlo mali dio korišten je za razvoj proizvodnih djelatnosti.

4.5. Mogućnosti razvoja gospodarstva

Na međunarodnom stručno-znanstvenom skupu pod nazivom „Zagora između ratarsko-stočarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije“ koji je održan u Dugopolju u listopadu 2010. godine raspravljalo se o gospodarskoj i demografskoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Istaknuto je nekoliko optimalnih mogućnosti za razvoj Zagore:

- Proizvodnja visokokvalitetnih namirnica biljnog i životinjskog podrijetla proizvedenih prema strožim ekološkim normama. Posebno su spominjane mogućnosti proizvodnje sira i pršuta koja ima dugu tradiciju (obiteljska, poluindustrijska i industrijska proizvodnja), pri čemu se vrlo često spominjao i poznati lećevečki sir.

Sl. 3. Autohtoni domaći proizvodi Dalmatinske zagore

Izvor: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja, 2015.

- U tom kontekstu spominjane su i mogućnosti osnivanja specijaliziranih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (OPG) ili udruga za proizvodnju ljekovitog i aromatičnog bilja.
- Isticana je nužnost što bržeg sređivanja zemljišnih i katastarskih knjiga i podataka jer oni uglavnom odražavaju stanje s kraja 19. stoljeća, a što potencijalnim investitorima stvara velike probleme i usporava legalnu izgradnju novih, kao i obnovu starih stambenih i gospodarskih objekata.
- Među mogućnostima Zagore isticane su i one vezane uz razvoj seoskog ili ruralnog turizma. Kao posebno privlačni prostori i lokaliteti za razvoj seoskog turizma posebno su isticani: Muć, Vinovo Gornje, zatim gradine, gromile, crkve, speleološki objekti, potencijalne planinarske staze, seoska olimpijada u Radošiću i sl. (Meštrović, J. i V. Gotovac, Matas, Botić, Topić Mimara i sur.).

5. TURIZAM

Dalmatinska zagora je turistički vrlo slabo razvijeno. Turistička aktivnost se većinom odvija u najvećim gradovima (Sinj, Imotski, Trilj, Knin, Drniš). Glavnina posjetitelja Zagore uglavnom je tamo u jednodnevnim ili poludnevnim posjetima i razgledavanjima jer Zagora ima izrazito malo smještajnih kapaciteta u kojima bi turisti mogli prenoćiti.

Tab.2. Broj i vrste smještajnih objekata prema destinacijama Dalmatinske zagore

	Hoteli	Apartmani i sobe	Kuće za odmor	Kampovi
Drniš	2	12	16	0
Dugopolje	1	3	1	0
Imotski	2	19	78	1
Knin	1	7	0	0
Sinj	1	8	11	0
Trilj	2	6	15	0
Vrgorac	1	5	11	0

Izvor: Izradio autor prema podacima DZS, 2017.

5.1. Poticajni faktori razvoja turizma

Poticajni čimbenici koji se mogu iskoristiti za razvoj turizma su: povoljan geografski položaj, očuvani krajolik, ugodna klima, obilje krških reljefnih oblika (jame, spilje, vertikalne stijene za tzv. adrenalinske turiste). Budući da je najveći dio tih krških reljefnih oblika neistražen, oni predstavlja pravi izazov za avanturističke turiste. Dobro očuvani krajolik predstavlja izvrsne pretpostavke za izgradnju pješačkih i biciklističkih staza, a posebno mogu biti poticajne pješačke staze koje vode od Zagore prema moru (Vojnović, 2015.). Naselja na višoj nadmorskoj visini (Lećevica, Gornje Utoje, Kladnjice, Opor i dr.) imaju dobre pretpostavke za razvoj zdravstvenog turizma. (Matas, 2011).

5.1.1. Reljef kao turistička atrakcija

Za turizam su, zbog svog oblika i nadmorske visine, najvažniji Biokovo, Mosor, Rilić, Svilaja, Dinara i Kamešnica na kojima postoje brojne planinarske staze. Turistički potencijal ovih reljefnih oblika može se ostvariti razvojem brdskog biciklizma, ekstremnih sportova i

ekoturizma. Osim toga, za turizam veliko značenje imaju krški i fluviokrški oblici koji u znatnoj mjeri obilježavaju krajolik ovog prostora. Najpoznatiji su i najatraktivniji zaštićeni krški fenomeni: špilja Vranjača u Općini Dugopolje te Modro i Crveno jezero kraj Imotskog. Rijeka Cetina može imati značajnu ulogu u razvoju specifičnih oblika rekreacije vezane za sportove na vodi, sportskog ribolova, pustolovnog turizma i srodnih vrsta selektivnog turizma. Također, ni jezero Peruća (najveće umjetno jezero u Dalmaciji) nije dovoljno iskorišteno u turističke svrhe. Kao i u slučaju Cetine, brojne su mogućnosti turističke valorizacije ovog jezera.

Prirodna obilježja unutrašnjosti Splitsko-dalmatinske županije mogu, uz osmišljene programe i projekte, biti značajna turistička atrakcija. Jedna od najvažnijih prednosti prirodnih atrakcija ovog prostora u tomu je što za razliku od priobalja, mogu privlačiti turiste tijekom cijele godine i ne ovisiti isključivo o ljetnoj sezoni.

5.1.2. Kulturna baština kao privlačni čimbenik

Bogatstvo kulturno-povijesne baštine nudi mogućnost osmišljavanja mnogobrojnih kulturnih itinerera koji se mogu nadopunjavati s elementima tradicionalne gastronomske ponude ruralnih dijelova regije. Takve aktivnosti mogu potaknuti razvoj kulturnog turizma i povećati značenje manifestacijskog turizma koji je do sada počivao na malobrojnim događanjima poput Sinjske Alke. Bez obzira na velik potencijal za razvoj kulturnog turizma, u dosadašnjem se razvoju isticalo samo nekoliko atraktivnih točaka u prostoru unutrašnjosti (Belamarić, 2009.). Među njima su najvažniji utvrda Klis, Muzej Cetinske krajine u Sinju, ostaci rimskoga legijskoga logora Tilurijne nedaleko Trilja, Muzej triljskog kraja, Muzej franjevačkog samostana, Slika Gospe Sinjske i Alkarski dvori u Sinju, utvrde uz rijeku Cetinu, Franjevački samostan, Muzej grada i utvrda Topana u Imotskom i dr. Za razvoj kulturnog turizma postoji niz potencijalnih turističkih atrakcija koje nisu dovoljno iskorištene. Jedan od takvih primjera su brojne stare crkve u Imotskom i okolici koje trenutno nisu ni u turističkoj ponudi toga grada (Vrčić, 1992.).

5.2. Vrste turizma u Dalmatinskoj zagori

Optimalno se mogu razvijati ruralni, pustolovni (avanturistički), kulturni, lovni i edukacijski turizam. Prednost tih vrsta turizma je međusobna isprepletenost sadržaja i atrakcija na istom prostoru, što obogaćuje ponudu i onemogućuje monoturistički razvoj. Osim toga, razvoj

ruralnog turizma koji u unutrašnjosti ima povoljne uvjete, omogućio bi revitalizaciju sela i gospodarskih djelatnosti poput poljoprivrede te pridonio očuvanju tradicijskih vrijednosti.

Kulturni turizam stvorio bi pretpostavke dodatnog ulaganja u stvaranje i oblikovanja itinerera te pridonio očuvanju materijalne i nematerijalne kulturne baštine. Razvoj pustolovnog turizma privukao bi turiste specifičnih zahtjeva te bi se dodatno promovirala prirodna baština regije. Na sličan bi se način razvijao edukacijski turizam. Za primjenu ovih sadržaja potrebno je objediniti turističku regiju stvaranjem krovne turističke zajednice u unutrašnjosti koja će oblikovati jedinstvenu ponudu. Ova ponuda nadopunjavala bi se s ponudom obalnog dijela županije te bi se stvorio novi turistički proizvod ovog dijela Hrvatske.

Jačanje turizma kao relativno nove gospodarske djelatnosti u unutrašnjosti splitsko-dalmatinske i šibensko-kninske županije donijelo bi višestruke prednosti. Najvažnije su među njima povećanje zaposlenosti, zadržavanje mlađeg stanovništva, podizanje kvalitete života, obnova ruralnih naselja, jačanje drugih grana gospodarstva poput trgovine, prometa i obrta. U konačnici, turizam bi doveo do održivog razvoja županija, što bi najznačnije bilo za ruralna područja (Vojnović, 2011).

Ruralni se turizam danas razvija na prostoru općina Vrlika, Lećevica i Proložac te gradova Sinj, Imotski, Trilj i Vrgorac. Ova vrsta turizma temelji se na brojnosti ruralnih naselja i još uvijek snažnoj tradiciji poljoprivrede na ovom prostoru. Upravo ruralni turizam može biti jedna od aktivnosti koja bi ublažila negativne procese poput depopulacije i starenja stanovništva jer će zadržati dio aktivnog stanovništva u tim naseljima, omogućiti nastavak tradicionalne poljoprivredne proizvodnje te potaknuti obnovu seoskih kuća i imanja.

Zbog ovih obilježja i specifičnih potreba turista posebno su atraktivna ruralna naselja s manje od 100 stanovnika, kojih na prostoru unutrašnjosti Splitsko-dalmatinske županije ima tridesetak uz velik broj zaselaka. Ovakva naselja potencijalne su lokacije za primjenu projekta Eko-etno sela. Među njima najatraktivnija su ona u Općini Hrvace i Gradu Vrlici, jer se nalaze blizu jezera Peruća, koje omogućuje bogatiju ponudu. Slično tome bogatiju ponudu bi imala i Općina Otok zbog blizine Dinare te Grad Trilj zbog kulturne ponude.

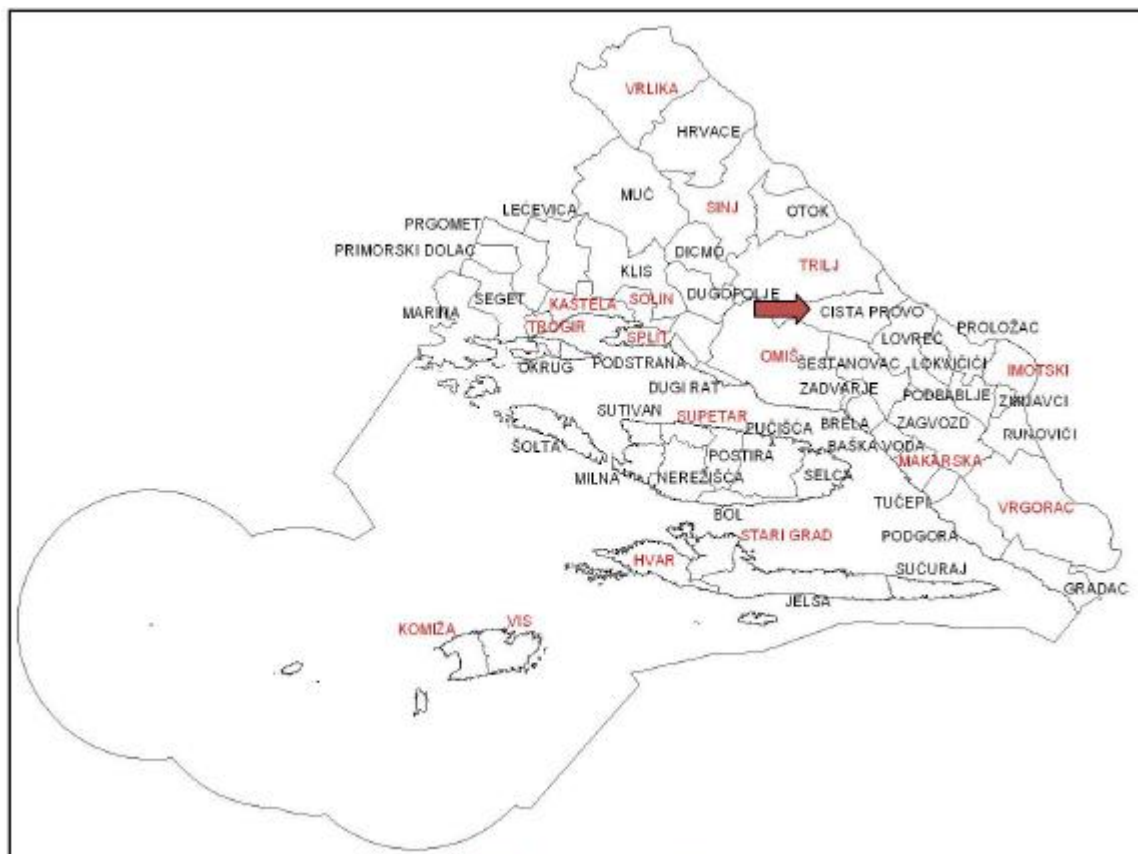
Lovni turizam je jedna od mogućnosti koja se može razviti uz više ulaganja i bolje upravljanje postojećim lovištima. Županijska lovišta Kozjak, Dugobabe – Broćanac, Ljubeć, Klis, Biluš Donji, Trištenica Donja, Primorski Dolac, Trištenica Gornja, Bristovac – Vlake, Perković, Unešić i Moseć predstavljaju kvalitetnu osnovu za razvoj lovnog turizma (Vojnović, 2015.).

Spomenuta lovišta imaju izvrsne prirodne pretpostavke za razvoj lovnog turizma zbog raznolikog i očuvanog krajolika. Sama lovišta kao prirodna staništa mnogobrojnih životinja potencijalno mogu biti zanimljiva talijanskom emitivnom turističkom tržištu. Tome ide u prilog blizina splitske trajektne i zračne luke te autocesta koja prolazi gotovo središnjim dijelom Zagore.

6. STRATEGIJA GOSPODARSKOG RAZVOJA OPĆINE CISTA PROVO

6.1. Osnovne značajke

Prostor Općine Cista Provo pripada rubnom i graničnom području Splitsko-dalmatinske županije. U zemljopisnom pogledu općina Cista Provo zauzima najzapadniji dio zabiokovskog kraja do granice s Bosnom i Hercegovinom.

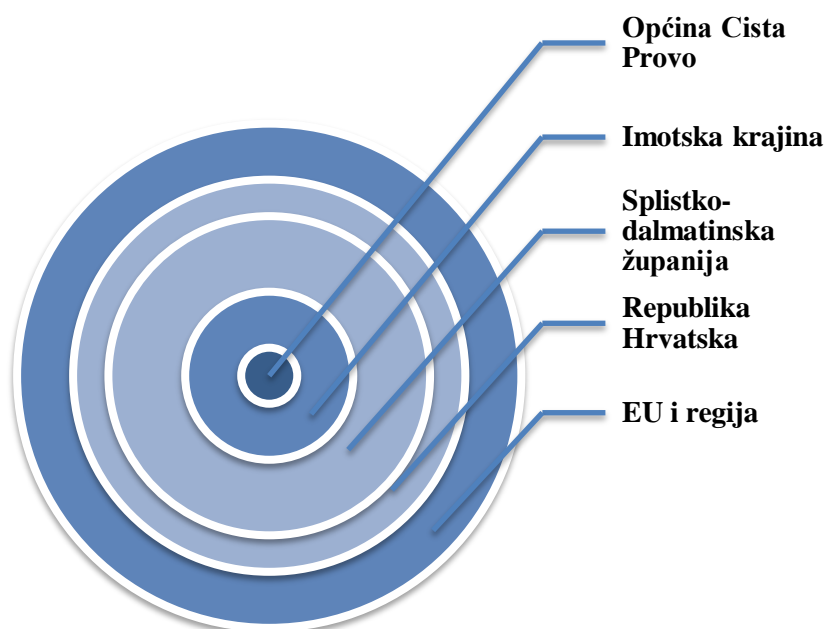

Sl. 4. Geografski smještaj Općine Cista Provo na karti SDŽ.

Izvor: Strategija razvoja Općine Cista Provo za razdoblje 2017.-2021.

Područje Općine prostire se na površini od 107,32 km², odnosno 2,36% ukupne površine županije koja iznosi 4.540 km². Gustoća naseljenosti od 21,80 st./km² svrstava ovu općinu u

red slabije naseljenih dijelova Splitsko-dalmatinske županije. U području općine Cista Provo nalazi se 6 naselja: Aržano, Biorine, Cista Provo, Cista Velika, Dobranje i Svib.

Sl. 5. Gospodarsko – političke razine

Izvor: Izrada autora, 2017.

6.2. Indeks razvijenosti

Kao pokazatelj ekonomskog rasta i razvijenosti određenog područja koristi se indeks razvijenosti prema kojemu se jedinice lokalne samouprave razvrstavaju u skupine.

Pri izračunu indeksa razvijenosti koriste se sljedeći pokazatelji:

- ✓ stopa nezaposlenosti
- ✓ dohodak po stanovniku
- ✓ proračunski prihod jedinice lokalne samouprave po stanovniku
- ✓ opće kretanje stanovništva
- ✓ stopa obrazovanosti.

Općina Cista Provo ima indeks razvijenosti 51,99% te pripada II. skupini jedinica lokalne samouprave čija je vrijednost indeksa razvijenosti između 50% i 75% prosjeka RH.

Tab.3. Pokazatelji razvijenosti općine Cista Provo u odnosu na SDŽ i RH.

GOSPODARSKI POKAZATELJI	OPĆINA CISTA PROVO	SPLITSKO- DALMATINSKA ŽUPANIJA	REPUBLIKA HRVATSKA
Prosječni dohodak per capita 2010.- 2012.	13.489	26.109	28.579
Prosječni izvorni prihodi per capita 201.-2012.	680	3.090	2.969
Prosječni stopa nezaposlenosti per capita 2010.- 2012.	28, 9%	19, 50%	16%
Kretanje stanovništva 2010.- 2001.	87, 2	104, 2	99, 4
Udio obrazovnog stanovništva u stanovništvu 16- 65 godina (2011.)	63, 04%	83, 09%	77, 40%

Izvor: Izradio autor prema MRRFEU, 2017.

6.3. Gospodarski razvoj

Gospodarstvo sa svim svojim segmentima je od presudnog značaja za rast i budući razvoj. S ciljem razvoja i osiguranja održivog gospodarskog rasta, Općina Cista Provo bi se trebala orijentirati na razvoj malog poduzetništva vezanog uz poljoprivredu i prateće prerađivačke djelatnosti te turizam.

Određene su posebne mjere razvoja u strateškim dokumentima Splitsko-dalmatinske županije:

- poticati intenzivni rast žarišnih naselja i naselja povoljne demografske strukture radi ublažavanja negativnog demografskog procesa
- planom predviđeni raspored proizvodnih kapaciteta i drugih sadržaja u prostoru provesti uz disperziju radnih mjesta i povezati ih s postojećim i planiranim područjima stanovanja i razvojem prometnih sustava.

Ističe se potreba razvitka gospodarstva na:

- izuzetno povoljnim i najvećim dijelom očuvanim prirodnim resursima (plodno tlo, voda, povoljna klima, prirodne atrakтивности),
- bogatom graditeljskom, kulturno-povijesnom i tradicijskom naslijeđu,
- razini izgrađenih gospodarskih kapaciteta,
- očekivanju poticajnih mjera i makroekonomske politike uopće, koja će objektivno valorizirati sve raspoložive gospodarske potencijale i doprinijeti njihovom optimalnom korištenju.

6.4. Ključne industrije – nositelji gospodarskog razvoja

Iako je glavno strateško usmjerenje općine usmjereno na uslužni sektor (benzinska stanica, ugostiteljstvo, trgovina, zanatstvo, graditeljstvo, poslovne usluge i dr.), postojeću industriju je potrebno restrukturirati tako da se preferiraju djelatnosti koje ne zagađuju okoliš, manjih i fleksibilnih prerađivačkih kapaciteta temeljenih na raspoloživoj sirovini, koje su prvenstveno orijentirane na domaće tržište (potrebe domaćeg stanovništava i turizma), te su sposobne proizvesti proizvod čija kvaliteta zadovoljava i zahtjevna inozemna tržišta, posebno u vidu povećanja konkurentnosti lokalnih poduzeća na zajedničkom EU tržištu.

Ključne industrije na području općine stoga su: poljoprivreda, građevinarstvo, prerađivačka industrija, turizam i trgovina.

Prednosti i potencijali gospodarskog razvoja su:

- nalazi se u blizini većih gradova Splita i Imotskog,
- blizina mora (Makarska rivijera),
- niska stopa prireza 3%,
- prisutna je porezna olakšica za poduzetnike,
- niže su cijene zemljišta i komunalne naknade,
- poduzetničke zone planirane Prostornim planom uređenja općine Cista Provo.

6.5. Poduzetničke zone

Poduzetničke/poslovne zone predstavljaju ograničeni prostor unutar kojih se odvijaju određene gospodarske aktivnosti, a koja dugoročno rješavaju potrebe poduzetnika za poslovnim prostorom, omogućujući im zajedničko korištenje infrastrukture, te pospješuju poslovno povezivanje poduzetnika. Poduzetničke/poslovne zone su uglavnom lokalnog karaktera i obično je to dio teritorija neke općine ili grada koji je radi poticaja gospodarske djelatnosti infrastrukturno opremljen, a nadležna općina omogućava dodatne pogodnosti (npr. komunalne olakšice, oslobođenje plaćanja dijela komunalnog doprinosa i sl.).

Poslovnim planom uređenja Općine Cista Provo (Službeni glasnik Općine Cista Provo, 2017) određene su gospodarske (proizvodne i poslovne) zone:

- ✓ Školski Gaj (zanatski sadržaji)
- ✓ Golubovac (zanatski sadržaji)
- ✓ Pod Mandarića strana (zanatski sadržaji)
- ✓ Svib (uslužni sadržaji)
- ✓ Podjaram (uslužni sadržaji)

S obzirom na nepostojanje organizirane turističke djelatnosti na području Općine Cista Provo u planskom razdoblju kroz planirane izdvojene zone prvenstveno treba preferirati specifične sadržaje u vidu etno i eko-sela (izletišta, smještajne kapacitete u izvornom ambijentu povezane s izvornim načinom življenja te tradicionalnim djelatnostima. Ove se zone naslanjaju na prirodni ambijent (njegovane šume i sl.) unutar kojeg treba razviti sadržaje rekreacije (pješačke i trim-staze, biciklističke staze i sl.).

Tako su Prostornim planom Općine Cista Provo određene ugostiteljsko-turističke zone:

- ✓ Donje Karadže
- ✓ Jandrića staje
- ✓ Krstina
- ✓ Lerotića staje
- ✓ Milardovića staje
- ✓ Ronićeva staja
- ✓ Šušкова lanžina
- ✓ Vuletića staje
- ✓ Vuletića-Čubelića staje (etno selo)

6.6. Turizam u funkciji gospodarskog razvitka

Turizam je slabo razvijena gospodarska grana ovog područja iako postoje veliki potencijali za razvoj s obzirom na očuvani okoliš, prirodne ljepote i kulturnu raznolikost. Na području Općine ne postoji ured ili ispostava turističke zajednice, ali područje se promovira u sklopu Turističke zajednice Splitsko-dalmatinske, kojoj i teritorijalno pripada.

Trenutnu turističku ponudu u Općini Cista Provo upotpunjava nekoliko kuća za odmor kao što su primjerice kuća za odmor "Madunić", kuća za odmor "Vila Sara", kuća za odmor "Villa Anatea" i druge. Primjetna je tendencija porasta broja kuća za odmor ulaganjem u izgradnju ili prenamjenu kuća kako bi bile pogodne za turistički smještaj.

U 2016.godini u Općini Cista Provo su registrirana 53 ležaja; od čega 45 u kućanstvima (sobe, apartmani, kuće za odmor), te 8 u ostalim objektima.

U općini Cista Provo je u analiziranom razdoblju 2016.god. ostvareno ukupno 311 dolazaka; od čega su strani turisti ostvarili ukupno 307 dolazaka odnosno 98,71%, a domaći 4 dolaska ili 1,29%.

Tab.4. Dolasci i noćenja turista po vrstama objekata za smještaj u 2016.godini

Objekti	Dolasci		Noćenja	
	Domaći	Strani	Domaći	Strani
Hoteli i slično	0	0	0	0
Kućanstva	4	259	28	2.506
Kampovi	0	0	0	0
Ostali objekti	0	48	0	432
Ukupno	4	307	28	2.938

Izvor: Strategija razvoja Općine Cista Provo za razdoblje 2017.-2021.

Noćenja je ostvareno ukupno 2.966; od čega su strani turisti ostvarili ukupno 2.938 noćenja odnosno 99,06 a domaći 28 ili 0,94%. Najviše dolazaka i noćenja je ostvareno u kućanstvima i ostalim objektima. Pritom su prednjačili gosti (turisti) iz Njemačke i Austrije (Strategija razvoja općine Cista Provo, 2017.).

Prema svojim potencijalima općina Cista Provo bi se trebala orijentirati na razvoj sljedećih vrsta turizma:

- ✓ seoski ruralni turizam
- ✓ biciklističko-planinarski (aktivni turizam)

- ✓ eko-turizam
- ✓ doživljajni ili tematski turizam
- ✓ avanturistički turizam
- ✓ studijski turizam

Također, trebalo bi sve više naglasak stavljati na razvoj ruralnog turizma s obzirom na rastući broj OPG-ova u općini.

No, kako nedostaje turističkih sadržaja, a smještajnih kapaciteta nema dovoljno potreban je kompletan razvoj turističke infrastrukture, promocije općine, uključivanje OPG-ova, pokretanje projekata usmjerenih na interesantnije ponude i usluge, te obnova seoskih naselja i to posebno onih kod kojih je još uvijek očuvan tradicionalan način gradnje obiteljskih kuća i gospodarskih objekata.

6.7.1. Ruralni turizam u Imotskoj krajini

Na području Imotske krajine registrirano je 2 hotela, 19 apartmana te 100 kuća za odmor. Prema podacima TZ Grada Imotskog i sustava e-visitor, tijekom 2016. godine u 112 smještajnih objekata u Imotskoj krajini boravio je 5.621 gost, a ostvareno je 47.036 noćenja. To je porast od 149,69% u odnosu na 2015.godinu u kojoj je ostvareno 18.838 noćenja (Strategija razvoja općine Cista Provo, 2017.).

Tab.5. Dolasci i noćenja turista u Imotskoj krajini u 2016.godini

Grad/Općina	Dolasci	Noćenja
Imotski	3.154	22.797
Podbablje	780	8.032
Zmijavci	538	5.024
Proložac	379	4.052
Zagvozd	373	3.245
Cista Provo	311	2.966
Lovreć	61	769
Runovići	25	151
Ukupno	5.621	47.036

Izvor: Strategija razvoja Općine Cista Provo za razdoblje 2017.-2021.

Porast broja noćenja na području Imotske krajine ukazuje na ozbiljan trend. Iz ovih podataka se vidi da jako veliki turistički potencijal leži u cijeloj Imotskoj krajini. Kao jedan od glavnih uzroka ovako velikog povećanja broja gostiju na ovom području ističe se veći broj gostiju na

području Splitsko-dalmatinske županije, zbog otvaranja i puštanja u promet tunela "Sveti Ilija" kroz Biokovo. Tunnel uvelike pridonosi kvaliteti prometne povezanosti s Makarskom rivijerom.

6.7. Poljoprivreda

Trenutačne poljoprivredna proizvodnja je više usmjerena prema individualnim potrebama proizvođača, stoga je male posjede potrebno okrupniti kako bi se dobile veće površine prikladnije za obradu. Okrupnjavanjem poljoprivrednih parcela stječe se mogućnost postavljanja sustava navodnjavanja, a time se i povećava kvaliteta proizvodnje i samih proizvoda.

Međutim, ekonomski slaba, nekomercijalna obiteljska gospodarstva, a takvih je većina, uglavnom ne mogu preuzeti ulogu nositelja poljoprivrednog razvitka. Za stvaranje vitalnog, ekonomski održivog i konkurentnog sektora obiteljske poljoprivrede, nužno je poboljšati agrarnu strukturu što implicira povećanje prosječne veličine obiteljskog gospodarstva.

Opće je zapažanje da korišteno poljoprivredno zemljište ne daje pravu sliku poljoprivrednih mogućnosti. Najčešće zbog neracionalne upotrebe ili nepovoljnih prirodnih i zemljišnih svojstava (nepristupačnost, udaljenost, manjak vode i sl.). Mnoge se od tih površina iskorištavaju vrlo ekstenzivno, imaju male proizvodne potencijale, pa se sve više napuštaju.

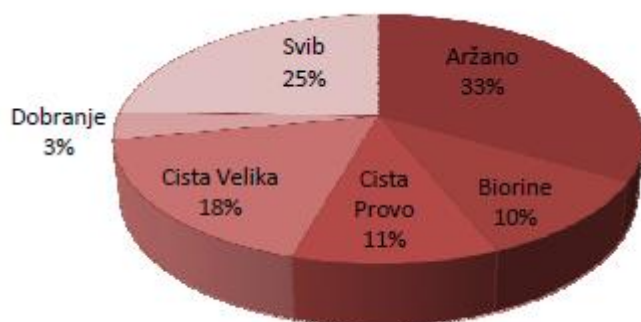
Također, razvoj stočarstva koji s obzirom na prirodne karakteristike može imati značajnu ulogu u budućem gospodarskom razvoju, s naglaskom na proizvodnju mesa i mlijeka (kvalitetan pršut i sir), što podrazumijeva uspostavu novih proizvodnih sustava stočarske proizvodnje, posebno u okviru obiteljskih gospodarstava (mini farme i sl.). I ova djelatnost se, u velikoj mjeri, može povezati s turizmom kao jednom od temeljnih gospodarskih grana u budućem razvoju Općine Cista Provo.

Tab.6. Broj i oblik poljoprivrednih gospodarstava u naseljima Općine 2015.

Naselje	Obiteljsko gospodarstvo	Obrt	Trgovačko društvo	Zadruga
Aržano	19	0	0	0
Biorine	6	0	0	0
Cista Provo	4	0	1	1
Cista Velika	9	0	1	0
Dobranje	1	0	0	1
Svib	13	1	0	0
Ukupno	52	1	2	2

Izvor: Strategija razvoja Općine Cista Provo za razdoblje 2017.-2021.

Na području Općine Cista Provo u 2015.godini je bilo registrirano ukupno 57 poljoprivrednih gospodarstava od čega su 52 obiteljska gospodarstva, 2 trgovačka društva, 2 zadruge te 1 obrt.

Sl.x 1. Struktura obiteljskih gospodarstava po naseljima 2015.

Izvor: Strategija razvoja Općine Cista Provo za razdoblje 2017.-2021.

5.8. SWOT analiza gospodarskog razvoja općine Cista Provo

Tab.7. SWOT analiza gospodarstva općine

SNAGE	SLABOSTI	PRILIKE	PRIJETNJE
Tradicionalno proizvodno područje	Prevladavajući oblik malih poduzeća	Osvremenjivanje obiteljskih gospodarstava radi njihova daljnjeg razvoja	Inozemna konkurencija
Visoka kvaliteta domaćih prehrambenih proizvoda	Slaba turistička infrastruktura i sadržaji	Otvaranje radnih mjesta kroz razvoj turističke djelatnosti	Učestale promjene zakonske regulative
Zainteresiranost građana za poduzetništvo u turizmu	Slaba informiranost građana o mogućnostima razvoja	Korištenje europskih fondova i programa za realizaciju poduzetničkih projekata	Odljev mlađih kvalificiranih kadrova sa područja Općine

Uvjeti za razvoj seoskog turizma	Nepostojanje kreditnih linija za lokalne gospodarstvenike	Poticanje investicija u energetski sektor	Siva ekonomija
Postojeće kulturne manifestacije	Nepostojanje gospodarsko potpornih institucija, adekvatnih poslovnih zona	Porast potražnje za selektivnim oblicima turizma	
Turistički resursi okolnih mjesta	Neumreženost proizvođača poljoprivrednih proizvoda	Poticanje i razvoj globalne ekonomije kroz širenje na nova tržišta	
Predviđene površine za poslovne zone	Nedostatak stručnog savjetodavnog kadra	Razvoj novih poslovnih zona	

Izvor: Izradio autor prema strategiji razvoja općine Cista Provo, 2017.

5.9. Vizija razvoja općine

- ✓ Očuvati prirodu, tradicijsku i kulturno-povijesnu baštinu
- ✓ Iskoristi značajne turističke potencijale za razvoj selektivnih oblika turizma
- ✓ Poticati razvoj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava i razvijati različite oblike poljoprivredne proizvodnje
- ✓ Stvoriti poticajnu poduzetničku klimu te razvijati malo i srednje poduzetništvo
- ✓ Poticati stvaranje kreativnog okruženja kroz aktivne društvene zajednice i civilno društvo.

U skladu s time, vizija Općine Cista Provo glasi (Strategija razvoja općine Cista Provo, 2017.):

„Općina koja razvija svoju prepoznatljivost i jedinstvenost autohtonim poljoprivrednim proizvodima te atraktivnošću razvijenog ruralnog turizma koji se temelji na očuvanju tradicije, običaja i kulture te ulaganju u zaštitu okoliša i krajobraza.“

5.10. Strateški ciljevi, prioriteti i mjere razvoja

Strateški ciljevi razvoja nastali su prema definiranoj viziji razvoja općine, analize stanja te SWOT analize i obuhvaćaju najvažnije odrednice razvoja, odnosno pravac u kojem će se općina kretati.

Ciljevi razvoja određeni su tako da budu: Mjerljivi; Ostvarivi; Jasno formulirani; S određenim rokom ostvarenja; Međusobno sukladni; Sveobuhvatni; Društveno i okolišno prihvatljivi; Takvi da pridonose razvoju županije u cijelosti; Sukladni ciljevima Strategije regionalnog razvoja Republike Hrvatske, te Splitsko dalmatinske županije.

Tab.8. Strateški ciljevi, prioriteti i mjere razvoja

STRATEŠKI CILJ	PRIORITET	MJERA
1.Razvoj konkurentnog gospodarstva	1.1.Razvoj konkurentnog poduzetničkog okruženja	1.1.1. Uređenje i opremanje gospodarske zone "Školski gaj"
	1.2.Stvaranje uvjeta za sudjelovanje u razvoju lokalnog tržišta rada	1.2.1. Unaprjeđenje postojećih programa stipendiranja
	1.3.Rast investicija	1.3.1. Poticanje novih investicija i promocija investicijske destinacije
	1.4. Razvoj održivog turizma	1.4.1. Izgradnja osnovne turističke infrastrukture
	1.5. Poticanje razvoja ključnih gospodarskih grana	1.5.1. Poticanje razvoja prerađivačkih djelatnosti
		1.5.2. Razvoj i unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje
		1.5.3. Izgradnja potrebne infrastrukture za razvoj poljoprivrede
		1.5.4. Poticanje uspostave suradnje OPG-a, ugostitelja i turističkih djelatnika

Izvor:Izrada autora, 2017.

6. ZAKLJUČAK

Gospodarski razvitak Dalmatinske zagore temelji se na jačanju poljoprivrede i razvoju turizma, ekonomskoj i društvenoj valorizaciji kulturne i prirodne baštine te podizanju konkurentnosti investicijskog i poduzetničkog okruženja kroz ulaganja u poduzetničku infrastrukturu. Također, od izuzetne važnosti za razvoj područja su poticaji malom i srednjem poduzetništvu i obrtništvu. Stoga, lokalne i regionalne vlasti trebaju prepoznati i ulagati u projekte koji će biti dugoročno isplativi i voditi prema održivom razvoju. Međutim, održivi razvoj i revitalizacija ističu se kao pravi izazov za državne institucije koje moraju uspostaviti nove modele teritorijalnog ustroja, strateškog planiranja i vrjednovanja razvojnih inicijativa prostora Zagore radi njegove gospodarske i demografske obnove. Turizam je jedna od gospodarskih grana sa značajnim potencijalima, a koji su za sada minimalno iskorišteni, stoga u tom sektoru Zagora treba tražiti nove puteve koji će dovesti do demografske i gospodarske obnove. Općina Cista Provo je postavila dobru strategiju gospodarskog razvitka koja počiva na realnim i ostvarivim temeljima, a određeni zadani ciljevi se već provode u praksi. Također, i mnoge druge općine Dalmatinske zagore razvijaju i provode planove razvoja, pa zasigurno možemo očekivati bolju budućnost za ovaj desetljećima marginalizirani prostor.

7. LITERATURA I IZVORI:

1. Botić, J., 2015: Upravno-teritorijalna organizacija i razvojne strategije na prostoru Zagore – poticajni ili ograničavajući čimbenik razvoja, u: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja: zbornik radova (ur. Matas, M. i Rako, A.), Lečevica – Muć – Split, 23-24. travnja 2015., Split : Institut za jadranske kulture i melioraciju krša ; Zagreb : Kulturni sabor Zagore, podružnica Zagreb, 193-203.
2. Faričić, J., 2011: Zagora – dobitnik ili gubitnik u litoralizaciji srednje Dalmacije, u: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Zadar – Dugopolje, 19. – 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske, Split, 101-115.
3. Hodžić, M., Šorić, Ž., 2011: Neke klimatske posebnosti prostora Srednjo-dalmatinske zagore i njihov odnos prema priobalju, u: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Zadar –

Dugopolje, 19. – 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske, Split,

4. Karloyi, D., 2015: Proizvodnja pršuta u funkciji gospodarske i demografske revitalizacije Dalmatinske zagore, u: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja: zbornik radova (ur. Matas, M. i Rako, A.), Lećevica – Muć – Split, 23-24. travnja 2015., Split : Institut za jadranske kulture i melioraciju krša ; Zagreb : Kulturni sabor Zagore, podružnica Zagreb, 65-74.

5. Kisić, I., Pavletić, M., 2015: Mogućnosti razvoja alternativnih oblika poljoprivrede na prostoru Zagore i njihova aplikacija u razvoju turizma u: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja: zbornik radova (ur. Matas, M. i Rako, A.), Lećevica – Muć – Split, 23-24. travnja 2015., Split : Institut za jadranske kulture i melioraciju krša ; Zagreb : Kulturni sabor Zagore, podružnica Zagreb, 83-94.

6. Kužić, K. (1997): Povijest Dalmatinske zagore, Književni krug, Split.

7. Matas, M., Faričić, J., 2011: Zagora – uvodne napomene i terminološke odrednice, u: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Zadar – Dugopolje, 19. – 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske, Split, 45-74.

8. Matas, M., 2015: O gospodarskim prilikama Zagore – jučer, danas i sutra, u: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja: zbornik radova (ur. Matas, M. i Rako, A.), Lećevica – Muć – Split, 23-24. travnja 2015., Split : Institut za jadranske kulture i melioraciju krša ; Zagreb : Kulturni sabor Zagore, podružnica Zagreb, 11-27.

9. Mioč, B., Pavić, V. (2002): Kozarstvo, Hrvatska mljekarska udruga, Zagreb.

10. Prpić, Z., Mioč, B., 2015: Mogućnost uzgoja koza na području Dalmatinske zagore, u: Gospodarske mogućnosti Zagore i oblici njihova optimalnog iskorištavanja: zbornik radova (ur. Matas, M. i Rako, A.), Lećevica – Muć – Split, 23-24. travnja 2015., Split : Institut za jadranske kulture i melioraciju krša ; Zagreb : Kulturni sabor Zagore, podružnica Zagreb, 29-40.

11. Rubić, I., 1957: Međe Mediterana na istočnoj obali Jadrana, Geografski pregled, GD BiH Sarajevo.

12. Šipić, I., 2011: Čovjek i prostor Zagore – od planske do globalizacijske ekonomije, u: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Zadar – Dugopolje, 19. – 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske, Split, 89-100.

13. Vojnović. N., 2011: Stanje i mogućnosti razvoja turizma u unutrašnjosti Splitsko-dalmatinske županije, u: Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije: zbornik radova (ur. Matas, M. i Faričić, J.), Zadar – Dugopolje, 19. – 21. listopada 2010., Sveučilište u Zadru, Zadar; Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske, Split, 589-606.

Izvori:

1.<http://www.dalmacija.hr/portals/0/docs/UOturizam/GLAVNI%20PLAN%20TURIZMA.pdf>
(28. 8. 2017)

2.<http://www.dalmatia.hr/images/brosure/zagora-hr.pdf> (27.8.2017.)

3.http://www.dalmacija.hr/Portals/0/docs/Tajnistvo/ROP_S-D_%C5%BDupanije.pdf
(26.8.2017)

4.<https://www.dzs.hr/> (26.8.2017)

5.<http://www.opcina-cista-provo.hr/index.html> (29.8.2017)

6.<http://www.opcina-cista-provo.hr/download/2017-04-finalna%20verzija-strategija-razvoja.pdf> (28.8.2017)

7.<http://www.tz-imotski.hr/> (29.8.2017)